

Utjecaj prostornih obilježja na društvo

Videc, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:834249>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Martina Videc

**UTJECAJ PROSTORNIH OBILJEŽJA NA
DRUŠTVO**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

MARTINA VIDEĆ

**UTJECAJ PROSTORNIH OBILJEŽJA NA
DRUŠTVO**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Renato Matic

Sumentor: dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2021.

Sažetak

Rad se bavi prostornim elementima koji utječu na čovjeka i društvo. Cilj je rada kroz teorijski pristup prikazati načine na koje prostor kao mjesto življenja određuje čovjeka kao individuu i oblikuje njegovo ponašanje. Važni koncepti sociologije prostora poput uzoraka ponašanja uvjetovanih lokacijom, stvaranja mentalnih mapa, utjecaja kvalitete okoliša i (pre)oblikovanja međuljudskih odnosa, spajaju temelje urbane sociologije koje je postavila Čikaška škola sa suvremenim teorijskim postavkama. Identitet čovjeka danas je određen i dimenzijama životnih stilova koji su brojni i odraz su fizičkog okoliša koji je nastao kao rezultat modernizacije i poboljšanja kvalitete života - poslovni, rekreacijski, zabavni objekti, osim namijenjene funkcije, postaju mjesta interakcije s širom zajednicom. Razvoj urbanizma odrazio se na društvo i stvorio nove oblike opasnosti na koje je upozorio G. Simmel. Kroz problematiku povezanu s prostornim obilježjima i načinom življenja, formirat će se neke od najvažnijih potreba za očuvanjem različitosti kultura i raznolikošću funkcija pojedinih naselja na primjeru znanstvenog doprinosa i utjecaja aktivistice Jane Jacobs.

Ključne riječi: *prostor, urbanizam, ponašanje, kvaliteta života*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Uvod u sociologiju prostora	3
3. Funkcionalnost i dimenzije prostora.....	6
4. Kognitivni doživljaj	8
5. Odrednice urbanog društva	9
6. Kvaliteta života.....	10
7. Zaključak.....	13
8. Popis literature	14

1. UVOD

Ljudi oblikuju prostor u kojemu se nalaze u skladu s vlastitim potrebama i željama, od stambenih objekata i kvartova, pa sve do megalopolisa¹. Rastom broja stanovnika na Zemlji kroz povijest, javlja se potreba za popisivanjem stanovništva i prikupljanjem podataka o teritorijalnom razmještanju, ne samo u svrhu praćenja broja stanovnika, već i zbog jasnijeg uvida u njegove strukturalne promjene (najstariji poznati popis stanovništva proveden je u Kini oko dvije tisuće godina prije Krista, dok se prvim modernim europskim popisom smatra popis u Belgiji 1846. godine). Između ostaloga, javlja se i potreba za inovativnim rješenjima stanovanja, unaprjeđenja kvalitete života, a istovremeno i očuvanja okoliša. Već su se predmoderne zajednice vodile funkcionalnošću prostora i objekata koje su stvarale, ne zanemarujući pri tome estetske komponente, koje su danas važnije nego ikad prije. Važnost prostora u kojemu čovjek boravi, raste paralelno sa širenjem gradova i migracijskim trendovima. Poznata je rečenica da pojedinac predstavlja svoje rodno mjesto gdje god jer ga ono obilježava na određen način i neizbježno je da ga ono izgrađuje dok pojedinac u njemu odrasta. Ono što taj pojedinac *nosi* u sebi ne ovisi isključivo o fizičkom prostoru, već i o interpretaciji privatnoga i javnoga prostora, političkoga, virtualnoga, ekonomskog, socijalnoga i mnogih drugih prostora. Bez obzira na to gdje se na svijetu nalazi čovjek, u kojem se smjeru kreće i kako izgleda njegov životni, poslovni, intimni, virtualni ili mentalni prostor, on se neprestano nalazi u nekom prostoru. Kada mu pridaje značenje, govori se o mjestu, dok se prostor može ograničiti i samo na lokaciju.

S jedne strane, ljudi primjećuju smanjenje ili povećanje kvalitete života ovisno o tome gdje žive i koje mogućnosti im to mjesto nudi. Odabir mjesta trajnog naseljavanja postaje sve kompleksniji proces jer uključuje brojne odrednice, a mnoga mjesta, posebice ona s visokim stupnjem urbanizacije, postaju sve manje privlačna kao trajno boravište. Kao što se čovjekove potrebe mijenjaju ovisno o trenutnim prioritetima ili životnoj dobi, tako se mijenja i jedno od ključnih svojstava prostora na kojemu će u ovom radu biti naglasak, a to je funkcionalnost. Upravo se oko tog pojma formira i proučavanje urbanizma, geta i semiologije mjesta.

¹ Megalopolis (megal- + grčki *πόλις*: grad), gotovo kontinuirano izgrađeno urbano područje koje obuhvaća više velikih gradova. Najveći megalopolis u svijetu onaj je u sjevernoameričkom atlantskom primorju između Bostona i Washingtona (tzv. BosWash) s približno 44 milijuna stanovnika.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 6. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39880>>

S druge strane, prostor kao boravište može biti determinanta čovjekova ponašanja za one koji nisu u mogućnosti birati i mijenjati vlastito fizičko životno okruženje, niti utjecati na njegovo poboljšanje. Odrednice prostora ne odnose se samo na naseljena mjesta, gradove i ruralne dijelove, već uključuje i tzv. *nemjesta*, dijelove unutar prostora koji “(...) označuju dvije zbilje: prostore koji imaju određenu svrhu, kao što su prijevoz, tranzit, trgovina, slobodno vrijeme i odnos što ga pojedinci njeguju s tim prostorima. Iako se možda ove dvije zbilje donekle preklapaju, važno je uočiti da mjesta stvaraju organsku društvenost, dok *nemjesta* stvaraju samotnjačku ugovornost.” (Ursić, 2009: 1142)

Simbolika nekog mjesta može sugerirati određeno ponašanje, tj. ona može stimulirati ljude tako da mijenjaju svoje ponašanje. Opažanjem se registriraju različite slike, scene, objekti, ljudi, kultura i norme koje su smještene u prostoru i koje ga čine jedinstvenim. Tako svaka individua stvara mentalne slike, vlastiti doživljaj okruženja i pridaje značenja lokacijama. Stvaranje idealnih rješenja planiranja izgleda stambenih objekata i planiranje gradova, suvremeni je izazov za sociologe, arhitekta, urbaniste i psihologe. Vanjsko i unutarnje uređenje objekata, kao i položaj prometnica, trgova, parkova i gradskih četvrti, mnogo je više od estetskog doživljaja i sadrži i neopipljivu, društvenu determinantu koja se odnosi na kolektiv.

Mnoge su studije temeljene na eksperimentiranjima s različitim prostornim konceptima poslužile kao dokaz da inovacije, ne znače nužno napredak i poboljšanje, već mogu stvoriti i neželjene posljedice ili socijalnu dezorganizaciju. Stoga, odnos prostornog i socijalnog je i u suvremenom svijetu ostao sociološki, geografski, povijesni, arhitektonski i urbanistički predmet proučavanja.

2. UVOD U SOCIOLOGIJU PROSTORA

Iako je i ranije postojao interes za geografske odrednice u društveno-povijesnom kontekstu (topografija, gustoća), konkretnije se taj interes preobrazio u temelje proučavanja urbane sociologije tek u vrijeme industrijske revolucije, doseljavanjem imigranata u SAD, naglim selidbama stanovništva iz ruralnih u urbana područja i potrebom da se razumiju procesi i posljedice koje su nastajale širenjem gradova (prenapučenost, zagađenost, promet, buka).

„U prvoj polovici 20. stoljeća, proučavanje gradova bilo je u središtu sociologije. Ovo je evidentno u djelima Simmela, Webera, Benjamina, Lefebvrea i najviše, autora Čikaške škole, osobito Parka i Wirtha, koji su bili pod dubokim utjecajem njemačke sociologije. Ti su se sociolozi suočili s masovnim procesima - industrijalizacijom, urbanizacijom, otuđenjem, novom kulturnom formacijom koju su nazvali "urbanost". Proučavanje grada nije bilo jednostavno proučavanje urbanog. Radilo se o proučavanju glavnih društvenih procesa jednog doba.“ (Sassen, 2010)

Markus Schroer, njemački sociolog, izdvaja četiri razloga zanemarenosti prostora u sociologiji: Prvo je vrijeme nastanka sociologije kao znanosti koje je i ujedno i vrijeme nastanka nacionalne države, zbog čega se na društvo često gleda kao društvo formirano kroz nacionalnu državu. Drugo, duhovno-povijesna konotacija pojma prostora - u zapadnoeuropskoj tradiciji vrijeme je većinom pozitivno označeno, a prostor negativno; vrijeme: mobilno, dinamično, progresivno, mijenjanje i povijest; prostor: imobilnost, stagnacija i reakcionarnost, zastoj i trajnost. Treći razlog je odnos prema drugim znanostima: “Prostor ima svoju vrijednost kao stvarna i prirodna oblast geografije. Ako se netko bavi prostorom kao sociolog, neizbježno se nameće sumnja da nije u svome području djelovanja jer, konačno, geografija vrijedi kao »znanost o prostoru *par excellence*« ” (prema: Spiegel 2000: 44). “Moderna geografija bavi se prostornim posljedicama ljudskog načina ponašanja, životnih zahtjeva i životnih očekivanja. Ona nije »čista« društvena znanost koja u pravilu apstrahira od prostora, ali nije ni (čista) znanost o Zemlji koja proučava prostor isključivo s pozicija njegovih fizičkih aspekata” (prema: Hartke 1970: 403) Četvrti razlog je izjednačavanje društvenih s bliskim prostorima – kako tvrdi Schroer; teorijske postavke sve do danas vežu društvena mjesta za konkretna mjesta, čime ga smještaju u odnose bliskih prostora. Promjene stanovništva u gradu poput Chicaga, brzo rastućeg grada sa suživotom više etničkih grupa, također su bile pokretač interesa za empirijska istraživanja grada. „Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Chicago je »poplavljen« imigrantima iz cijelog svijeta, npr. u Chicagu 1910. godine živi 1 600 000 stanovnika, a 1920. godine već 2 700 000.” (Popovski, 1983:103)

Proučavanjem njihove socijalne adaptacije, započela je i djelatnost prvog sociološkog centra u SAD-u, koji se nalazio u Chicagu (*Čikaška škola* – škola urbane sociologije; odnosi se na znanstvenike okupljene oko Odsjeka za sociologiju Sveučilišta u Chicagu u razdoblju 1915.-1935.). Brojni društveni faktori poput porasta gradova, intenzivnog doseljavanja i brze gradnje gradske infrastrukture, koji su u tom vremenu bili prisutni u SAD-u, odredili su neke od glavnih misli ondašnjih sociologa i urbanista. Tako primjerice Robert E. Park, jedan od starijih predstavnika Čikaške škole, u knjizi *The city: Suggestions for the Investigations of Human Behavior in an Urban Environment* (1915.) opisuje ekološku organizaciju grada, bavi se problemom planiranja i ograničavanja administrativnih područja u gradu, analizira susjedstvo, razmatra osnovne elemente industrijske organizacije grada i moralnog poretka u gradu, utjecaja komunikacije i širenja vijesti u gradu te analizira i elemente uspostavljanja socijalne kontrole u gradu. Kako u svom radu opisuje Dokić (2021.), Park koristi grad kao svojevrsan laboratorij koji pokazuje i dobre i loše strane ljudske prirode jer omogućuje proučavanje odnosa osobe i grupe, grupe i društva, problema izolacije, asimilacije i socijalne kontrole. Kako navodi političko i društveno-ekonomska analitičarka Vesna Popovski (1983: 112) „Mislim da je o čikaškoj školi vrijedilo progovoriti ne samo zbog toga što su to počeci urbane sociologije, već prije svega, zbog toga što su tamo potaknuti mnogobrojni problemi aktualni još i danas: što je to predmet urbane sociologije, kakav je odnos prostornog i socijalnog, problem politizacije urbanog.”

Jedan od najistaknutijih utjecaja na Čikašku školu imao je i Georg Simmel (1858.-1918.), njemački filozof i teoretičar društva, poznat po mikrosociološkom² pristupu i koji se zanimao za utvrđivanje temeljnih društvenih formi (sukob, grupna vezanost, razmjena, veličina, nejednakost, prostor) koje utječu na društveno djelovanje s obzirom na namjere aktera. Ljudi i društvo su razdvojeni, ali su istovremeno trajni i neprestano u kretanju i stvaranju. Društveni život kreira se apstrakcijama, on počiva na parcijalnim slikama drugih – ljudi jedni druge percipiraju preko generalizacija, putem uloga koje igraju u specifičnim kontekstima. Slična strategija nalazi se i u

² **mikrosociologija** (mikro- + sociologija), dio sociologije koji proučava svakodnevno društveno ponašanje ljudi, ponajviše odnose licem u lice, te manje skupine. Ponašanje pojedinaca i odnosi u malim skupinama razlikuju se od onih u velikim skupinama (npr. klasama ili narodima) ili organizacijama (npr. državama), pa su i načini razumijevanja tih pojava različiti. Neki teoretičari društva smatraju, međutim, da se sve bitne situacije u društvu odvijaju i važne odluke donose na individualnom planu (M. Weber, J. S. Coleman). Drugi pak ističu da su individualno ponašanje i mikrosituacija rezultat utjecaja makrostrukture, što određuje norme ponašanja i položaj u skupini, hijerarhiju, moć, ugled i sl. (K. Marx, Sheila Rowbotham i druge teoretičarke feminizma).

kontekstu prostora koji postaje generaliziran putem ljudskih odnosa i značenja koja mu se pri tome pridaju, jer sam kao takav ne može postojati, tj., kao što je smatrao Simmel, razumijevanje međuljudske interakcije mora biti jedna od polazišnih točaka u razumijevanju sociologije, što podrazumijeva i razumijevanje prostornih odnosa kao faktora koji generiraju prostor. U svom eseju *The Metropolis and Mental Life* (1903.), jednom od najvažnijih ranih zapisa o problematici života u gradu, Simmel je opisao položaj čovjeka u visoko razvijenoj i urbaniziranoj okolini, sugerirajući na velike (negativne) promjene koje se događaju u ljudskom umu i ponašanju kako bi se pojedinac zaštitio od jakih stimulacija urbane sredine.

Problem kod razvoja interakcija u modernom svijetu, kako navodi Simmel, leži u pokušaju pojedinca da zadrži neovisnost i individualnost, što je ujedno i *najmodernija* forma konflikta „*Najdublji problemi modernog života teku od pokušaja pojedinca da održi neovisnost i individualnost svoje egzistencije protiv suverenih snaga društva, protiv težine povijesnog naslijeđa i eksterne kulture i tehnike života.*“ (Simmel, 1903:11) On zapravo pojašnjava kako se čovjekovo postojanje temelji na razlikama između sadašnjih dojmova i onih koji su prethodili, a koje njegov um stimulira. (Simmel, 1903:12) Na taj se način prostorne veze mogu interpretirati kao objektivni kompleksi uspostavljeni na nekim događajima u povijesti. Kao i razlike između emocionalnih aktivnosti stanovnika urbanih i ruralnih sredina – ovisno o tome kakav dojam na pojedinca ostavlja metropola ili selo, generira se reakcija kao odgovor i prilagodba na okruženje.

S obzirom na to da je metropola oduvijek sjedište razmjene, većeg protoka i koncentracije novca (kojega Simmel ističe kao sredstvo povezivanja i razdvajanja društvenog i subjektivnog života, a u konačnici depersonalizacije svijeta), nije teško zaključiti da pojedinci koji žive u takvim sredinama moraju i razmišljati drugačije, imati drugačije interakcije od onih u manje urbanim sredinama. Kako pojašnjava Simmel, tzv. gradski tip umjesto na emocionalan, reagira prvenstveno na racionalan način, kalkulira, čime prelazi u sferu mentalne aktivnosti koja je najmanje osjetljiva i najdalje pomaknuta od dubine njegove osobnosti. Drugim riječima, Simmel upotrebljava kategoriju tzv. blaziranog ponašanja — kao jednu od najoperabilnijih kategorija koja se može dobro povezati i osuvremeniti u pojmovima isključivanja, indiferentnosti i apatije koji individuu štite od opasnosti metropolisa. Zbog toga je česta pojava da se stanari ili susjedi u zgradi ne poznaju ili ne komuniciraju jedni s drugima. Osim navedenog, Simmel koristi i kategoriju rezerviranosti u ponašanju, kao jednom od oblika *blase* ponašanja koji urbani

stanovnici razvijaju da bi se zaštitili od pretjerane nervne stimulacije metropolisa. „Intelektualni karakter mentalnog života u metropoli postaje razumljiviji u odnosu spram maloga grada koji se temelji na emocijama i ustaljenim i konzerviranim emocionalnim relacijama. Simmel je psihološki utemeljio razliku između sela i grada i time stvorio osnovu za poznatu dihotomiju urbano — ruralno društvo.” (Popovski: 1983:105)

3. FUNKCIONALNOST I DIMENZIJE PROSTORA

Jedan od važnih pojmova koji je podložan manipulaciji i zlouporabi, posebice kada se radi o projektima gradnje je modernizam. Pojam modernosti kao krinka pod kojom se provode ideje i želje vladajućih, moguće je prepoznati i danas u pojedinim neuspjelim građevinskim projektima koji nisu zaživjeli jer nisu služili svrsi. Dokumentarni film *Battle For the City* (2016), odlično prikazuje primjer upravljanja prostornom funkcionalnošću. U njemu je američko-kanadska novinarka, autorica, teoretičarka i aktivistica Jane Jacobs, koja je utjecala na urbane studije i sociologiju, prikazala kako uvažiti potrebe stanovnika grada tako što je izravno komunicirala sa stanovnicima.

Brojni suvremeni primjeri gradnje dokaz su da bogati na visokim funkcijama (poput R. Mosesa, utjecajnog arhitekta u New Yorku 1960-ih godina) imaju moć provoditi vlastite ideje i želje, što je često suprotno od onoga što stanovnici žele i trebaju. Njegovi projekti bili su usmjereni na efikasnu i jeftinu izgradnju, potpunu promjenu izgleda naselja, uništavanje postojećih funkcija i provodili su se kao dio promjena koje nosi modernizacija. Novoizgrađena koncentrirana naselja zamišljena kao utopijska i idealistička mjesta na kojima bi ljudi živjeli u jednakosti i zadovoljstvu, ubrzo su se pokazala disfunkcionalna, kreirajući antisocijalno ponašanje, nesigurnost, tjeskobu, vandalizam i delikvenciju. Kontakti se ostvaruju kroz davanje i dobivanje savjeta od prodavača, razgovor s kupcima u pekari, opominjanje djece na cesti, a iz mnogih malih kontakata na pločnicima kroz vrijeme se formira povjerenje u gradske ulice. Takvi javni kontakti na lokalnoj razini stvaraju osjećaj za javni identitet ljudi te mrežu javnog poštovanja i povjerenja.

Iako film obrađuje vrijeme nakon Drugog svjetskog rata i tadašnji urbanizam se razlikuje od današnjeg, postoje mnoge dodirne točke kada se radi o funkcionalnosti prostora, održivosti i

korisnosti. Istaknuvši važnost interakcije, definirajući ljude i njihove potrebe, Jacobs je definirala život koji se na površini čini kompleksan i kaotičan, ali je zapravo mješavina raznih funkcija koje zajedno čine jedinstven sistem. Događanja na Washington Square Parku 1960-ih godina istaknula su potrebe za očuvanjem različitosti kultura na jednom mjestu i raznolikošću funkcija pojedinih susjedstva, ne samo zbog izgleda ili identiteta, već i sigurnosti i održivosti. Naselja trebaju i stare i nove zgrade, odvijanje života na javnom prostoru koji omogućava ljudima da se oblikuju - sve ono što koncentrirana naselja ne nude i što nestaje zbog izgradnje autocesta. Uklanjanjem mjesta na kojima ljudi provode vrijeme (šetnice, barovi, lokalne trgovine), uklanja se grad, što ističe važnost upravljanja promjenama koje je nemoguće izbjeći, ali kojima bismo trebali upravljati tako da u gradu mogu svi živjeti sigurno, a ne samo privilegirani. Bez odgovarajućeg stava, planiranja i politike, *modernizacija* može lako dovesti do prenapučenosti, zagađenja i raspada sistema življenja. Zaključuje i da mnogi stanovnici grada nemaju potrebu za novim građevinama jer njihove djelatnosti mogu biti održavane u bilo kakvim prostorima, dapače više im odgovaraju stare građevine u živahnim četvrtima. Postoje razni nedostaci nove stambene gradnje: neki žele za isti novac više prostora ili za manje novca jednak prostor, neki žele zvučno izolirane zidove (što mogu dobiti jedino kod starih zgrada). Zbog toga je razlike u kvaliteti življenja u različitim gradovima moguće pripisati činjenici da jedni prepoznaju ljudske potrebe u održivosti i očuvanju, dok drugi potencijal napretka vide isključivo u upotrebi tehnologije, kvantiteti umjesto kvaliteti i gradnji i širenju prometne infrastrukture.

Doreen Massey, britanska društvena znanstvenica i geograf je za svjetskog izdavača bibliotekarskih usluga SAGE, izjavila kako su za razumijevanje politike i moći koje određuju današnja društva, ključni prostorni odnosi među ljudima i njihova interakcija. Zbog toga naglašava da prostor nije samo fizički lokalitet ili ravna podloga na kojoj živimo i na kojoj se krećemo, već mnogo više. Prostor je produkt međuljudskih odnosa i interakcija, presjek bezbroj priča, važan za organizaciju društva, dimenzija mnoštva, jednako apstraktan kao i vrijeme, neodvojiv od vremenitosti, dinamičan, socijalni prostor (kao produkt međuljudskih odnosa npr. globalizacija – nova geografija konstruirana na međuljudskim odnosima). Uspoređujući odnos razvijenih zemalja kao što je UK, prema zemljama u razvoju kao što je Argentina, Massey ističe kako smo skloni prostor pretvarati u vrijeme, a geografiju u povijest. Time se poriče istovremenost i pretvara se u običnu povijesnu putanju s uvjerenjem kako postoji samo jedna budućnost, jednaka za sve, a to je razvitak, progres i tržišno društvo. Moćne zemlje žele

primijeniti vlastitu verziju realnosti na ostatak svijeta, sprječavajući tako različite načine življenja, alternative i načine funkcioniranja.

4. KOGNITIVNI DOŽIVLJAJ

Percipiranje prostora svodi se na interpretacije realnosti, bilo da se radi o fizičkoj ili kognitivnoj spoznaji. Edward Soja, američki politički geograf i urbanist navodi tri vrste prostora: *prvi prostor* – percipirani prostor (realni materijalni svijet, prostor viđen s vrha nebodera); *drugi prostor* – prostor konstruiran u mentalnim ili kognitivnim formama (interpretacije realnosti). To je prostor izražen sistemom znakova i simbola ili konceptualizacija prvog prostora - prostor u kojemu živimo reprezentiramo kroz umjetnost, dizajn, reklame ili bilo koji drugi medij. *Treći prostor*, Soja opisuje kao „(...) način razmišljanja i interpretacije socijalno proizvedenog prostora. To je način razmišljanja koji vidi prostornost naših života, geografija u kojima živimo, kao prostore koji imaju jednak opseg i kritičku vrijednost kao i povijesne i socijalne dimenzije naših života.“ (Soja, 2002:113)

Mentalno mapiranje prostora je zapravo vizualizacija nekog mjesta pohranjena u mozgu, kao odgovor na pitanje gdje se nešto nalazi i kako izgleda. Jednako kao i kod snalaženja u virtualnom prostoru, gdje se orijentira slikama i zvukovima, u pamćenje se pohranjuju informacije o prostoru. Kognitivne mape su prirodni sistemi organizacije informacija, sredstvo koje integrira sve naše funkcije (osjećaj za riječi, logiku, slike, boju, prostorne odnose i slično). Kako pojašnjava Perinić (2010), izrađujući ih, stvara se verbalni i vizualni trag pamćenja, čime se aktiviraju obje hemisfere mozga, što povećava sposobnost kreativnog pamćenja, razmišljanja, savladavanja prostora i davanje značenja mjestima.

Kevin Lynch, američki urbanist, tvrdi da postoje razlike u načinu na koje različite osobe opisuju prostor (može se raditi o istom prostoru, opisanom na drugačiji način), te razlike u načinu na koji smještaju sami sebe u njega (definiiraju svoj prostorni položaj), konstruirajući različite mentalne mape. Uvođenjem pojma slikovitosti, Lynch opisuje stupanj čitljivosti mjesta (što ima više detalja i manje tzv. sivih zona, slikovitost je veća), navodeći pet elemenata koji opisuju sliku jednoga grada: putovi (dominantni elementi, jasni počeci i krajevi), rubovi (granice između dvije urbane površine), područja (karakteristični tipovi zgrada, topografije, namjene, stanovništva i

slično, čvorovi (strategijske točke, križanja) i orijentiri (objekti koji se odvajaju od ostalih). Svaka osoba se na neki način služi mentalnim mapama i nesvjesnim procesima svakodnevno *mapira* prostor oko sebe i pridaje značenje objektima oko sebe, pridajući im tako i društveno značenje (semiotika prostora). U velikim gradovima, megalopolisima, javlja se poteškoća stvaranja mentalnih mapa prostora, upravo zbog velikog opsega mjesta i previše stimulacija koje otežavaju orijentaciju u prostoru. Perinić (prema Horvat, 2007.), naglašava važnu karakteristiku postmodernih gradova - nemogućnost konceptualizacije koja je uzrokovana nepostojanjem vidljivih granica koje omeđuju koherentnu i homogenu cjelinu. Osobe u takvim sredinama jednostavno nisu sposobne nacrtati kartu područja u kojem se nalaze niti pronaći svoje mjesto na njoj. Radi se o megalopolisima u kojima ne postoje osnove za kognitivno mapiranje. Ostaje otvoreno pitanje o tome prilagođavaju li se ljudi na prostor koji ih okružuje i mape gradova koje sami stvaraju ili se prilagođavaju tehnologiji na koju se sve više oslanjaju. Perinić (2010.) također upozorava na transformacije normi putem tehnologije u čovjekovoj svakodnevici: „Razvijaju se pametne kuće i pametni gradovi, kognitivne prostorne mape zamjenjuju se onima pohranjenima u našim GPS uređajima. *Cybercity*, pojam koji je nekad predstavljao fikcijski urbani prostor odvojen od naših svakodnevnih praksi, pomalo poprima nova značenja, inkorporirajući upravo nove urbane prostore, tehnologiju i svakodnevicu.” (Perinić, 2010 :108)

5. ODREDNICE URBANOG DRUŠTVA

Transformacije društvenih obrazaca u urbanim sredinama, za razliku od onih u ruralnim, događaju se brže i intenzivnije, a posljedice ostaju vidljive kako u socijalnim sferama, tako i u fizičkom okolišu. Prema Perkovu (2021:53), već je u etapi koja je prethodila urbanom društvu moglo biti primijećeno zabrinjavajuće ekološko stanje: „(...) industrijsko društvo i nagla ekspanzija proizvodnje i potrošnje dobara dovela je do gomilanja otpada koji u doba te ekspanzije nije prepoznat kao značajan problem.”

Promatrajući socijalne obrasce u suvremenim većim gradovima, primjećuje se povećana stopa depresije i osjećaja izoliranosti, na što upozoravaju i psiholozi. Francuski filozof i sociolog Henri Lefebvre analizirao je svakodnevni život ljudi i oblike otuđenja u građanskom društvu, čime je uvelike pridonio razvoju suvremene sociologije. Inverzija vrijednosti obilježje je suvremenog društva koje posjeduje mogućnosti za život na razini koja ranije nije bila moguća – od lako

dostupnih informacija do kojih je moguće doći, brzo učiti, usavršavati se, pa sve do razine poboljšanja kvalitete života i uzlazne socijalne mobilnosti. Usprkos tome, mentalno zdravlje (posebice mlađih generacija) nikad nije bilo ugroženije. Uspoređujući primjerice preindustrijsko i postindustrijsko društvo u kontekstu razine otuđenja, moguće je uvidjeti neke glavne procese koji su prethodili suvremenim društvenim anomalijama. O njima je detaljnije pisao Lefebvre, posebice u djelu Urbana revolucija (*The Urban Revolution, 1970.*), prvoj kritici urbanog društva u kojoj je analiziran razvoj urbanog okoliša i u kojemu su razjašnjeni najvažniji pojmovi i formulacije vezane uz nastanak urbanog društva. U poglavlju “Od grada od urbanog društva” (*From the City to Urban Society 1-23*), ističe kako se sva urbana društva zasnivaju se na *organicizmu, kontinuitetu i evolucionizmu* koje naziva ideologijama, dok urbano društvo definira kao društvo koje proizlazi iz industrijalizacije (prekida dominaciju poljoprivredne proizvodnje). Svaka od četiri faze sadrži čimbenike u formiranju urbanog društva kakvo danas poznajemo. Polazeći od faze političkog grada, kao tipa grada u kojemu su razmjena i trgovina bili ključni za socijalni život, sve do kritične zone u kojoj su formirani globalni gradovi kakvi danas jesu, Lefebvre uzima u obzir ekonomski, politički i socijalni prostor: „Ekonomski rast i industrijalizacija su postali samo-legitimirajući, širenjem utjecaja na cijele teritorije, regije, nacije i kontinente. Kao rezultat, tradicionalna jedinica tipična za seoski život je transformirana.“ (Lefebvre, 1970:3)

Nakon političkog grada (drevne države Mezopotamije, Egipat, Grčka i Rimsko Carstvo), prelazi se u trgovački grad u kojemu urbani prostor postaje mjesto gdje ljudi prodaju svoje proizvode ili kupuju dobra koja sami ne proizvode – mjesto razmjene i sastajanja ljudi. Prostor je koncipiran tako da se u središtu nalaze crkva i tržnica, a gradovi su okruženi zidinama. Slijedi faza industrijskog grada (primjeri su Pariz i London u 16. st) za koji se vežu prve izrade karata i koji je pomoću korporativnog uspostavljanja veza preselio industriju (prerađivanje ugljena, vode, materijala, tekstila) sa nalazišta prirodnih dobara u središte grada. Fazom nakon 18. i 19. st. Lefebvre naziva *kritična točka*, ujedno i posljednja faza, obilježena efektom *implozija- eksplozija* – veliko povećanje urbanog stanovništva, praćeno velikim ruralnim egzodusom na globalnoj razini, uz formiranje važnih pojmova kao što su urbano društvo, globalni gradovi, kriza, urbani problemi (postaju globalni fenomen). Pri tome, povećanje urbanog stanovništva istovremeno pretvara grad u tzv. pametni grad, čiji koncept Perković (2021:50) pojašnjava kao „(...) proces

poboljšanja grada koji postaje prilagodljiviji i efikasniji pred nadolazećim izazovima (integracija svih dimenzija ljudske, kolektivne i umjetne inteligencije).“

6. KVALITETA ŽIVOTA

Čovjekovo okruženje i sveukupan doživljaj prostora, vremenskih uvjeta, dostupnosti i kvalitete resursa, indikatori su kvalitete života. Brojni su načini definiranja kvalitete života jer su i faktori koji na nju utječu brojni. Ona se može shvatiti kao sveukupno opće stanje koje uključuje subjektivno vrednovanje fizičkog, materijalnog, socijalnog i emotivnog života, a sve vrednovano kroz osobni skup vrijednosti pojedinca. Pokazatelji kvalitete života mogu biti subjektivni (zadovoljstvo životom iz perspektive pojedinca) ili objektivni (socio-ekonomski faktori, materijalni uvjeti poput stanovanja i sl.). U odnosu na prijašnja razdoblja, standard života se *podigao* na globalnoj razini, ali kako se taj proces ne odvija istovremeno i ravnomjerno na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini, još uvijek postoji znatan udio onih koji nemaju osnovne životne uvjete poput čistog zraka, vode, hrane i sigurnosti. Promatrajući tu problematiku u kontekstu prostora, autorica D. Seferagić (2000) u izvještaju za Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, ističe poteškoće u raznim sferama koje navode sudionici istraživanja: komunalna infrastruktura, vodoopskrba, odvodnja, prometnice, javni prijevoz, rasvjeta. Seferagić (1993:232) slične elemente kao indikatore kvalitete života izdvaja i u članku *Kvaliteta svakodnevnog življenja u prostoru*, gdje ih sažima u šest kategorija i četiri razine:

Tablica I.
ELEMENTI

Razine	Opremljenost	Dostupnost	Izbor	Informiranost	Sigurnost	Odlučivanje
Mreža naselja, općina, županija ili sl.	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Naselje	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Kvart	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -
Domaćinstvo (stan)	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -	+ -

Tablica 1 - Elementi, izvor: *Seferagić, D. (1993.) Kvaliteta svakodnevnog življenja u prostoru. Prostor, 1 (2-4(2-4)), 223-233, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/30783>*

Ovisno o razinama, opremljenost uključuje raspon od kućanskih aparata u domaćinstvima, infrastrukture stana, do institucija i prometnica u nekom mjestu, dok dostupnost podrazumijeva napor koji je potrebno uložiti radi pristupa uslugama, institucijama i drugim objektima i područjima. Slijede elementi mogućnosti izbora, informiranosti (putem obrazovanja), sigurnosti (pravne, financijske, prostorne) i odlučivanja (stupnja demokratičnosti).

Širenjem elemenata koji utječu na kvalitetu života stvara se mreža potrebna za funkcioniranje na razini društva, što Svirčić (2006:109) povezuje sa globalizacijom, zbog koje urbani prostori dobivaju drugačije značenje: „I element *prostora* poprima novi način poimanja i to zbog tzv. prostorne globalizacije koja transformira proces urbanizacije i širi je na sve veći prostor čime ga mijenja.“ Stoga, uvjet poboljšanja kvalitete života je ujedno i stupanj povezanosti u mrežu, tj., dostupnost elementima koji ju sačinjavaju. Mjesta koja se nalaze izvan mreže nemaju jednake preduvjete (izolirana mjesta), ali su, kako navodi Svirčić (2006:110), mjesta različite važnosti i njihov odnos unutar mreže je važniji od položaja: „Mreža naselja znači takav sistem naselja u kome postoje funkcionalne, socijalne i druge veze među naseljima sa svrhom zadovoljenja potreba svih stanovnika unutar mreže naselja.” (prema Seferagić, 1987:70).

Iako je mjerenje zadovoljenja životnih potreba subjektivno, Eurostat³ na temelju procijenjenih vrijednosti mjeri razinu kvalitete života u jedanaest kategorija: opće zadovoljstvo životom, materijalni uvjeti, stambeni uvjeti, zaposlenost, raspolaganje vremenom, obrazovanje, zdravlje, društveni odnosi, sigurnost, upravljanje te okoliš. Za usporedbu, prosječna razina općeg zadovoljstva životom u Hrvatskoj iznosi 6,3/10, dok u primjerice Irskoj iznosi 8,1/10. Razlike u stambenim uvjetima u Hrvatskoj i Irskoj izražene su u stopama prenapučenosti, prema kojima Hrvatska bilježi 36,2%, pri čemu je zadovoljstvo ocijenjeno 6,9/10, a Irska 3,2% prenapučenosti, pri čemu je zadovoljstvo ocijenjeno 8/10. Podaci o zadovoljstvu okolišem u Hrvatskoj pokazuju 6,3/10, a u Irskoj 8/10. U obzir su uzeti podaci o onečišćenju zraka, tj., izloženosti gradskog stanovništva sitnim, štetnim, lebdećim česticama čiji su glavni izvor cestovna vozila i izgaranje fosilnih goriva. Eurostat u Hrvatskoj mjeri 30,9 µg/m³, a u Irskoj 12,7 µg/m³ (gornja granica koju propisuje Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja⁴ u Hrvatskoj iznosi 50 µg/m³).

³ https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html

⁴ <http://iszz.azo.hr/iskzl/godizvrpt.htm?pid=0&t=3>

7. ZAKLJUČAK

Prostor nije samo dimenzija u kojoj se ljudi kreću, on je multidimenzionalan, zbog čega je pogodan za istraživanja. Odnos ljudi na nekom području, ishod i utjecaj globalizacije, mnogo su važniji od opipljivih prostornih obilježja. Veze među ljudima neprestano se križaju i preusmjeravaju, što može stvoriti funkcionalne i kohezivne zajednice. Za uspješnu sredinu, bilo da se radi o kvartu, naselju na periferiji ili gradskoj četvrti, potrebno je detaljno znanje o stanju i funkciji njenih sastavnica. Svaki veliki grad ovisi o organizaciji i funkciji svojih sastavnica, a stabilnost u populaciji ostvaruje težnjom za očuvanjem raznovrsnosti. Ljudi povezuju mjesta s uspjehom, usmjeravaju se ovisno o vlastitim ukusima, vide mogućnosti i prema njima se orijentiraju i grade sebe. Zbog toga je važno da svaka sredina izbjegava jednolikost i monotonost prostora, već da organizacijom i upravljanjem može zadovoljiti različite pojedince, iako idealno mjesto postoji samo u trenutku – nema idealnog mjesta za sve u svakom vremenskom razdoblju, jer ono ovisi o potrebama pojedinca. Uspon nove informacijske tehnologije i međusobno povezivanje gradova i država, utjecao je na razvoj grada, način na koji sociologija promatra grad, tj. na nastanak urbane sociologije. Način na koji globalizacija i pojava novih tehnologija preustrojava ekonomiju, politiku i društveni život, važna je za razumijevanje i tijek urbanizacije.

S obzirom a to da je zaključak Čikaške škole da su razlike u ljudskom ponašanju povezane sa lokacijama na kojima se ljudi nalaze jer lokacija putem podražaja i stimulacija sugerira određeno ponašanje, težnja svakog upravljanja prostora mora biti usmjerena na očuvanje identiteta ljudi, kulture i prostora. Pokušaje rješavanja i poboljšavanja društvenog, političkog i kulturnog života, istaknula bih kao zajedničku točku koja povezuje klasične i suvremene teoretičare urbanizma, prostorne sociologije, ali i ljude na pozicijama s kojih izravno upravljaju politikom.

Unaprjeđivanjem već postojećih kategorija i vrijednosti, poboljšava se kvaliteta života, stanovnici postaju zadovoljniji i doprinose suzbijanju delikventnog ponašanja i poboljšanju međuljudskih odnosa. Problemi s kojima se mnogi gradovi susreću (prevelika gustoća naseljenosti, zagađenost, uništavanje šuma) djelomice su posljedica idealističke slike grada koju ljudi pokušavaju stvoriti, s prioritetom stvaranja idealnih profesionalnih uvjeta i povećanja prihoda, čime ekologija pada u drugi plan. Dok novi oblici funkcioniranja, korištenje mreže i mogućnost zamjene fizičkog prostora s elektroničkim, stvaraju novu dimenziju grada, ali i globalne ekonomije, čovjek se mora neprestano prilagođavati u svim sferama, raditi stvari na

drugačiji način, shvatiti kako funkcioniraju stvari oko njega koje su ranije bile drugačije; drugim riječima, mora naučiti ponovno živjeti i unaprijed pronalaziti rješenja za budućnost.

Blaziranost kao pojava koja obilježava gradove, ne mora uvijek biti negativna pojava – nekim pojedincima takva prilagodba može itekako pogodovati osjećaju jedinstva i općenito ljudske empatije u sličnoj sredini. Naizgled je prirodnije je da su ljudske veze *hladnije* od onih u ruralnim područjima jer grad drugačije izgleda, u stambenim objektima nema toliko socijalnih kontakata jer nije moguće ostvariti bliske kontakte sa svim stanovnicima. Gustoća naseljenosti utječe na stupanj razvijanja bliskih socijalnih odnosa: dok stanovnici gradova ne ovise jedni o drugima i nemaju potrebe da se jedni na druge oslanjaju pri obavljanju svakodnevnih zadataka, u ruralnim područjima suradnja je uvjet življenja – skladni odnosi pridonose napretku pojedinca i zajednice. Veća je vjerojatnost da će pojedinac riješiti problematičnu situaciju ako je u dobrim odnosima sa zajednicom, posebice ako je u toj zajednici mali broj članova, jer tada on ovisi o njima. Grad se ne održava na takvoj vrsti socijalizacije jer stanovnici ondje nemaju takve potrebe, socijalno su fleksibilniji, anonimniji i imaju veću slobodu izbora, mogućnosti i prilika zbog drugačije podjele rada i specijalizacije u poslovima. O tome zaključuje i Popovski (1983:111): „Ljudi se susreću preko uloga koje obavljaju, što čini susrete impersonalnim i segmentarnim. Razlike među ljudima ne samo da se toleriraju, već se i nagrađuju, jer im omogućuju da budu korisni jedni drugima. Kao što je u gradu omogućen veći stupanj slobode (slabi socijalna kontrola), isto tako se javlja nedostatak participacije, osamljenost, površnost.” Popovski također smatra da je Simmelov članak *Metropolis i mentalni život* utjecao kako na Parka, tako i na L. Wirtha: „Najdublji problem individue u modernom društvu je očuvanje nezavisnosti i individualiteta u odnosu na historijsku baštinu, moć društva, kulturu i tehniku života (..)” (1983:105)

Nepobitno je da je raznolikost ta koja omogućuje funkcioniranje, bilo da se radi o urbanom ili ruralnom području – ne postoji univerzalno niti jedinstveno rješenje koje bi bilo idealno na svakom lokalitetu i pogodovalo svim ljudima. Pojedinac ima potrebu istraživati i spoznavati svijet oko sebe, otkrivati nove stvari, a promatranje rasta gradova u sociologiji, kao i urbanizacija, postaje opća sociologija, jer nije moguće isključiti društvene faktore koji utječu na grad, njegov nastanak i razvoj.

8. LITERATURA

- 1) Dokić, M. (2021.) Ekološka teorija grada Roberta Ezre Parka i Ernesta Watsona Burgessa, *Filozofska istraživanja* 41 (1) 151-171. <https://doi.org/10.21464/fi41110>
- 2) Lefebvre, H. (1970./2003.) *The Urban Revolution*, prev. Bononno, R., London: University of Minnesota Press
- 3) Lynch, K. (1972./1974.) *Slika jednog grada*, prev. Maksimović, M., Beograd: Građevinska knjiga
- 4) Perinić, L. (2010.) Urbani prostor I kognitivizam, *Drugost* (1), 103-109. <https://hrcak.srce.hr/65149>
- 5) Perkov, I. (2021.) »Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu«, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- 6) Popovski, V (1983.) Čikaška škola u urbanoj sociologiji, *Revija za sociologiju*, 13 (1-4), 103-113. <https://hrcak.srce.hr/155854>
- 7) Sassen, S (2010.) »The city: Its return as a lens for social theory«, Elsevier: *City, Culture and Society*, 1 (2010) 3–11.
- 8) Schroer, M. (2007.) »O zaboravu prostora u sociologiji«, *Kolo: Matica hrvatska*, sv. 4, <https://www.matica.hr/kolo/305/o-zaboravu-prostora-u-sociologiji-20447/>
- 9) Seferagić, D. (1993.) Kvaliteta svakodnevnog življenja u prostoru, *Prostor*, 1 (2-4(2-4)), 223-233. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/30783>
- 10) Seferagić, D. (2000.) Kvaliteta življenja u selu u tranziciji, *Sociologija i prostor*, (147-148), 109-149. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/119982>
- 11) Simmel, G. (1903.) *The Metropolis and Mental Life*, New York: The Free Press
DOI:[10.4324/9780203103333-10](https://doi.org/10.4324/9780203103333-10)
- 12) Soja, E. W. (2002.) »Interview with Edward W. Soja: Thirdspace, Postmetropolis, and Social Theory«, *Distinktion: Journal of Social Theory*, vol. 3, <https://doi.org/10.1080/1600910X.2002.9672816>
- 13) Svirčić Gotovac, A. (2006.) Kvaliteta stanovanja u mreži naselja Hrvatske, *Sociologija i prostor*, 44 (171 (1)), 105-126. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/93765>, pristupljeno 4. 9. 2021.
- 14) Tyrnauer, M. (2016.) *Citizen Jane: Battle For the City*, dokumentarni povijesni film, IFC Film
- 15) Ursić, S. (2009.) Mjesta i nemjesta u suvremenim konceptualizacijama prostora, *Društvena istraživanja* 18 (6 (104)), 1131-1151., <https://hrcak.srce.hr/45803>

Internetske stranice:

- 1) https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html, Pristupljeno 4. 9. 2021.
- 2) Mikrosociologija, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 27. 8. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40777>
- 3) <http://iszz.azo.hr/iskzl/godizvrpt.htm?pid=0&t=3>, Pristupljeno 4. 9. 2021.